

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

ראש השנה וצום גדליה, תשס"ט
מספר 776מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ברכת נשיא האוניברסיטה לדף השבועי לשנת תשס"ט

בפרוס השנה החדשה הבאה עלינו לטובה אבקש לברך בשנת בריאות הגוף ונהורא מעליא את כל חברי סגל האוניברסיטה שתרמו במשך הזמן מחכמתם ומידיעותיהם למאמרים המרתקים המופיעים בדף השבועי על פרשיות השבוע ועל המועדים. ברכתי נתונה אף לעורכי הדף השבועי ומעניקי החסות: הפקולטה למדעי היהדות, לשכת רב הקמפוס ומרכז המחשבים (אשר מפיץ את הגיליון באינטרנט ובדואר האלקטרוני).

הדף השבועי של אוניברסיטת בר-אילן נותן ביטוי נאמן לזיקה הייחודית בין תורה למדע, שנתברך בה מוסדנו. חוקרי האוניברסיטה משלבים בין מורשת ישראל וערכי היהדות ובין מצבורי הידע במדעי הרוח, מדעי החברה, מדעי החיים והמדעים המדויקים ושמים דגש על חידושים בפרשת השבוע בכתיבה למדנית ומדעית גם יחד.

חשיבותה של בר-אילן למדינת ישראל ולעם היהודי כולו גדולה היום יותר מאי-פעם. בזמנים של קיטוב ופלגנות, ניגודי השקפות וחילוקי דעות, האוניברסיטה משמשת דגם נדיר של שיתוף פעולה, כבוד הדדי וסובלנות בין כל חלקי העם, וכל זה לצד שאיפה מתמדת למצוינות ועמידה באתגרים אקדמיים וחברתיים.

מתברר שהמסר שלנו מדבר ללבם של עוד ועוד ישראלים. אוניברסיטת בר-אילן הכפילה בעשור האחרון הן את מספר תלמידיה הן את שטחה. עשרות אלפי בוגרינו הם ההוכחה הטובה מכול להצלחת השזירה הייחודית של דת ומסורת, קדמה ומדע. להישגינו המרשימים ביוכל שנות קיומנו שותפים רבים וטובים – חברי הסגל האקדמי והמנהלי, הסטודנטים, חברי קָבָר הנאמנים וידידים ותורמים מסורים בכל רחבי העולם.

כולי תקווה שגם בשנה הקרובה נזכה אי"ה להגדיל תורה ולהפיצה ברבים.

בברכת שנה טובה וגמר חתימה טובה,

פרופ' משה קוה

נשיא האוניברסיטה

"ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור"

באיזה מובן עמד אברהם בניסיון העקדה

התקיעה בשופר שנעשה מקרן של איל, התפילה שבכותרת ופיוטי העקדה נועדו לעורר עלינו רחמי שמים בזכות עמידת אברהם בניסיון זה, אבל ממדרש המובא להלן עולה שאברהם עצמו פקפק אם עמד בניסיון. בסוף פרשת העקדה (בר' כב: כ-כא) נאמר: "וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיַּגֵּד לְאַבְרָהָם לְאֵמֶר הִנֵּה יֵלְדָה מְלֶכְהָ גַם-הוּא בָּנִים לְנַחֲוֹר אַחִיךָ. אֶת-עוֹץ בְּכֹרוֹ". כבראשית רבה (נז, ג) נדרשו "הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" כהרהורי דברים של אברהם, ובכלל זה שכעת הוא צפוי לייסורים. המבשר את הולדת עוץ רומז שאיוב מארץ עוץ יסבור ייסורים הראויים לאברהם.

נתבונן להלן במקראות שונים בזיקה לעקדה ונססה להבין באמצעותם מה יכול היה להביא את אברהם לידי הרהור כזה.

- בירמיהו (יט:ה) נזכרים פולחנים שבני ישראל אימצו מהתרבות הכנענית – הקרבת בני לאל. על זה נאמר שם: "אֲשֶׁר לֹא-צְוִייתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עַל-לְבָיִי". חז"ל (מסכת תענית ד ע"א) מייחסים התבטאות זו גם לעקדת יצחק, ומכאן ייתכן שלבו של אברהם נוקפו על כך שבמשך שלושה ימים חשב שעלתה על לב ה' שישחט את בנו.
- בדברים (יב:ל-לא) אנחנו מוזהרים שלא נעבוד את ה' כדרך שהכנענים עובדים את אליליהם, "כִּי כָל-תּוֹעֲבַת ה' אֲשֶׁר שָׁנֵא עָשׂוּ לְאֱלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת-בְּנֵיהֶם וְאֶת-בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בְּאֵשׁ לְאֱלֹהֵיהֶם". מכאן ייתכן שאברהם מהרהר שבמשך שלשה ימים נדמתה לו "תּוֹעֲבַת ה'" כרצון ה'.
- במיכה (ו:ו-ח) מתואר מי שמרוב מסירותו לה' מוכן להקריב לו את בכורו ופרי בטנו, אבל הנביא מבחיר: "הַגִּיד לִךָ אָדָם מֵה-טוֹב וּמֵה-ה' דּוֹרֵשׁ מִמֶּךָ כִּי אִם-עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט". אברהם נבחר "לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצְוֶה אֶת-בְּנָיו וְאֶת-בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשִׁמְרוּ דְרָוֹ ה' לְעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בר' יח:יט), ועל פי זה התקומם אברהם כשסבר שבסדום ייספו גם צדיקים (שם, כג-כד). מזה מתחייב שראוי היה שיתקומם גם נגד עיוות משפטו של יצחק בשחיטתו, וייתכן שכעת לבו נוקפו שלא הגשים ייעודו זה בפעם הזאת.
- ליישוב הסתירה בין "וַיֹּאמֶר קַח-נָא אֶת-בְּנֶךָ... וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה" ובין "לֹא-דִבַּרְתִּי" האמור בירמיהו (ז:כב) יש להקדים שלפי רמב"ם בהלכות יסודי התורה (א:יא) אין לייחס לה' שום דיבור. רצון ה' הגיע לתודעת הנביא באמצעות קול פנימי ("אֶדְבָר-בּוֹ") שמשם שמע בהקיץ, ושאר הנביאים בחלום (במדבר יב:ו-ח). מכאן שכל הנביאים מלבד משה צריכים לבחון בזהירות שמא הקול הפנימי בחלום אינו אלא הרהורי הלב. על מנת לזהות את הקול הזה כנושא מסר נבואי על הנביא לעמוד בין השאר במבחנים האלה:
- הקול הפנימי יופיע בחלום שמלווה בתחושות טראומטיות, כמתואר אצל ירמיהו (כג:ט): "נִשְׁפָּר לְבִי בְּקֶרְבִי רַחֲפוּ כָל-עֲצָמוֹתַי". תנאי זה הכרחי, אך אין בו די, כיוון שתחושות דומות עלולות להתלוות גם לחלום כשל אליפו (איוב ד:א-ט), שאיוב מגדירו "אמרי נואש" (ה:כו).
- המסר בקול הפנימי יכול לתכלית ראויה, כאמור בירמיהו (כג:כב): "וְאִם-עָמְדוּ בְּסוּדַי... וַיִּשְׁבוּ מִדְּרָכָם הֲרַע וּמְרָע מֵעֲלִיָּהֶם". אילו נשחט יצחק, הייתה התוצאה הפוכה: העושים "תועבת ה' אשר שנא" היו מתרבים כשהם נתלים בעקדת יצחק, ואברהם היה אמור להסיק מזה שלא עלתה על לב ה' שישחט את בנו.
- לא תהיה סתירה של ממש בין המסר שבקול הפנימי ובין רגש המוסר שה' טבע בנו - "דְרָוֹ ה' לְעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט". אברהם שנבחר להנחיל ערך זה לצאצאיו היה אמור להסיק כאמור בירמיהו (י"ט:ה), ש"לֹא-צְוִייתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עַל-לְבָיִי", שבשחיטת הבן יעוות בזה את משפטו.
- אף שלכתחילה התכוון אברהם לעשות מה שלא עלתה על לב ה', הרי המלאך מכריז: "עֲתָה יִדְעָתִי כִּי-יָרָא אֱ-לֹהִים אֶתָּה", ומהתבוננות במופעי המילה "הִנְנִי" שמביעה נכונות ללא סייג נוכל להבין באיזה מובן עמד אברהם בניסיון העקדה. לראשונה מגיב אברהם ב"הִנְנִי" לפניית ה' אליו ומביע בזה נכונות ללא סייג לעשות רצונו. בפעם השנייה אברהם מגיב לפנייתו של יצחק ב"הנני בני" ומביע בזה נכונות ללא סייג להיות לו אב מסור. מ"הִנְנִי" הראשון משתמעת נכונות לשחוט את בנו, ומ"הִנְנִי בְנִי" משמע שבשום פנים לא ישלח ידו אל הנער, ובין שניהם פעורה תהום שאי אפשר לגשר עליה.
- כשיצחק עקוד, והמאכלת מונפת, פונה אליו המלאך בהכפלת שמו "אַבְרָהָם אַבְרָהָם". גם לפנייה זו מגיב אברהם ב"הִנְנִי", לאמור: גם ברגע זה הוא אברהם שאמר "הִנְנִי" לה', אבל גם אברהם שאמר "הִנְנִי בְנִי". ומאחר שהקונפליקט לא הוכרע, תישאר המאכלת מונפת, ועל זה מגיב המלאך: "עֲתָה יִדְעָתִי כִּי-יָרָא אֱ-לֹהִים אֶתָּה". אין לפרש "עֲתָה יִדְעָתִי" – ולא קודם לכן, שהרי אברהם כבר הוכיח זאת בתשעה ניסיונות קודמים. כוונת המלאך: "עֲתָה יִדְעָתִי כִּי-יָרָא אֱ-לֹהִים אֶתָּה", ולא רק אילו שחט אברהם את בנו היה נודעת מסירותו לה'. שכן, מסירות זו

אינה שונה ממסירותם של הכנענים לאליליהם ש"כל-תועבת ה' אשר שגא עשו לאלהיהם כי גם את-בניהם ואת-בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם".

"ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור" – בתקענו בראש השנה בשופר מקרנו של איל, שמסמל שאין חפץ לה' בקרבן אדם, יזכור לנו ה' שאברהם עקד את יצחק ברחמי אב על בנו ונמנע מ"תועבת ה' אשר שגא", ובזכות זה יתעוררו גם רחמיו של ה' על "בני בכרי ישראל" (שמ' ד: כג).

אברהם גולן
אלון שבות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>